

LORD ROBERTS EN DIE ANGLO-BOEREOORLOG (1899-1902): 'N KRITIESE EVALUERING VAN SY OPPERBEVELHEBBERSKAP NA VERLOOP VAN HONDERD JAAR

André Wessels¹

ABSTRACT

It is the purpose of this study (which is primarily based on archival sources) to give a critical review of the work done by Lord Roberts as commander-in-chief of the British forces in South Africa during the Anglo-Boer War of 1899 to 1902, and to ascertain to what extent he continued to exert influence on events at the war front after he had returned to England (to become commander-in-chief of the British Army at the War Office in London), having handed over the supreme command in South Africa to Lord Kitchener on 29 November 1900. From the study it is clear that Roberts was a remarkable, albeit controversial commander who left an enduring military (and to some extent administrative, even political) legacy in South Africa, as is the case in India, Ireland and England. Roberts could learn from the mistakes made by his predecessor, Gen. Buller, and had time on his side, as well as vastly superior resources. However, he did not always employ his soldiers correctly, was prone to think in terms of conventional nineteenth-century military doctrines, and drove his army too fast towards the republican capitals, instead of trying to corner and destroy the Boer forces in the field. It took him a long time to realize that a completely new type of war (guerrilla conflict) had developed. He could never fully adapt to the new circumstances, and left Kitchener with much more than only policework to do. Roberts set the scene for a bitter and drawn-out conflict that would drag on for another eighteen months.

1. INLEIDING

Op Donderdag 29 November 1900 het lord Roberts die bevel oor alle Britse magte in Suid-Afrika² aan sy stafhoof, lord Kitchener, oorhandig en gereed gemaak om na Brittanje te vertrek waar hy voortaan die pos van opperbevelhebber van die Britse Leër by die War Office (Oorlogsministerie) in Londen sou beklee.

Teen 29 November 1900, dag 415 van die Anglo-Boereoorlog, was dié stryd veronderstel om lankal reeds verby wees: die Boere moes verslaan gewees het, bitter min indien enige Boereplaashuise moes afgebrand gewees het, daar moes geen konsentrasiekampe gewees het nie, en Roberts moes 'n geruime tyd reeds terug gewees

¹ Departement Geskiedenis, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein.

² In hierdie studie word die term "Suid-Afrika" deurgaans in die geografiese sin van die woord gebruik.

het op Britse bodem. In die praktyk was die oorlog egter teen 29 November 1900 steeds in volle gang. Op dié dag het daar te Rhenosterkop, noord van Bronkhorst-spruit, die laaste stellinggeveg van die oorlog plaasgevind,³ het daar reeds sedert 31 Maart 1900 toenemend 'n guerrillastryd in die Oranje-Vrystaat (OVS) en Transvaal gewoed (nieteenstaande die feit dat beide Boererepublieke reeds amptelik deur Brittanje geannekseer is) en was genl. Christiaan de Wet en ander Boerebevelvoerders besig om vir 'n grootskaalse inval in die Kaapkolonie voor te berei.⁴

As nuwe opperbevelhebber van die Britse magte in Suid-Afrika het Kitchener in die weke en maande wat voorgelê het met 'n guerrillaveldtog te kampe gehad wat soms gedreig het om hande uit te ruk. Hoekom? Het Roberts as opperbevelhebber gefaal? Hoe was dit moontlik dat hoewel sowel die OVS as Transvaal geannekseer is en die groot Britse Leër in Suid-Afrika veronderstel was om in beheer te wees, hy in die praktyk net in beheer was so ver as wat sy gewere en kanonne kon skiet?

Die doel van hierdie studie is om antwoorde op bogenoemde vrae te verskaf en om Roberts as opperbevelhebber in Suid-Afrika (Januarie tot November 1900) te evalueer, deurgaans te let op alternatiewe strategiese moontlikhede, asook vas te stel watter invloed hy vanuit Londen - as opperbevelhebber van die Britse Leër by die War Office - steeds op die verloop van sake in Suid-Afrika uitgeoefen het. Ten einde dit te doen, moet vervolgens eers kortliks gelet word op Roberts se militêre ondervinding en die wyse waarop hy in Desember 1899 as opperbevelhebber van die Britse Leër in Suid-Afrika aangestel is.

2. HISTORIESE AGTERGROND

Frederick (Fred) Sleigh Roberts is op 30 September 1832 in Indië gebore, die enigste seun van genl. Abraham Roberts. Fred was 'n sieklike kind en het die sig in sy regteroog verloor as gevolg van breinkoors. Sy opgang as soldaat was egter prysenswaardig en daar kan tereg beweer word dat hy by uitstek geskik was om die Britse Leër in Suid-Afrika aan te voer. Hy het sy vuurdoop tydens die onderdrukking van die Indiese Munitery (1857-1858) gehad en het die Victoria Cross vir dapper optrede te Khudaganji ontvang. Later het hy aan die Ambeyla-ekspedisie (1863), Abessiniese Ekspedisie (1867-1868) en die Lushai-ekspedisie (1871-1872) deelgeneem, maar dit was sy gedwonge opmars van sowat 500 km met ongeveer 10 000 soldate vanaf Kabul na Kandahar in Augustus-September 1880 (aan die einde van die Tweede Anglo-Afgaanse Oorlog, 1878-1880) wat sy naam in die Britse

³ LS Amery (red.), *The Times history of the war in South Africa 1899-1902* 5 (Londen, 1907), pp. 61-4.

⁴ WL von R Scholtz, *Generaal Christiaan de Wet as veldheer* (D.Litt., Universiteit van Leiden, 1978), pp. 287-98.

militêre annale verewig het. Hy het die beleg van Kandahar opgehef en die Afgaanse beleëringsmag verslaan.⁵

Toe die Boeremagte genl.-maj. George Pomeroy Colley se Britse mag op 27 Februarie 1881 tydens die Transvaalse Vryheidsoorlog (1880-1881) te Amajuba verpletterend verslaan het, was Roberts met verlof in Engeland. Hy is in die plek van die gesneuwelde Colley as opperbevelhebber van die Britse Leër in Suid-Afrika aangestel, maar teen die tyd dat hy op 29 Maart 1881 te Kaapstad aangekom het, het die Britse regering intussen besluit om vrede met die Boere te sluit en Transvaal op die weg van onafhanklikheid te plaas. Gefrustreerd en gefrriteerd het Roberts Kaapstad na sowat 24 uur verlaat en na Engeland teruggekeer.⁶ Bykans twee dekades later sou hy na Suid-Afrika terugkeer om die werk te voltooi wat hy beweer het in 1881 afgehandel moes gewees het, naamlik die finale onderwerping van die Boere aan Britse oppergesag.⁷

In November 1881 het Roberts die opperbevelhebber van die Madras-leër in Indië geword en in November 1885 die opperbevelhebber van alle Britse magte in Indië. In April 1893 het hy na Engeland teruggekeer, op 25 Mei 1895 is hy tot veldmaarskalk bevorder en in Oktober 1895 het hy die Britse opperbevelhebber in Ierland geword, met sy hoofkwartier in Dublin.⁸ Toe die Anglo-Boereoorlog op 11 Oktober 1899 uitbreek het, kon Roberts - saam met sy groot mededinger, lord Wolseley, in daardie stadium die opperbevelhebber van die Britse Leër by die War Office - as een van Brittanje se suksesvolste militêre bevelvoerders beskou word. Maar dan moet óók onthou word dat Roberts tot in daardie stadium nog nooit troepe teen 'n Europese leër of teen 'n opponent wat met moderne gewere en kanonne toegerus was, aangevoer het nie; en hy was ook laas in 1880 te velde aan die hoof van 'n leër.

* * *

⁵ *Dictionary of National Biography* (hierna afgekort as DNB) 1912-1921 (Londen, 1953), pp. 464-5; *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek* (hierna afgekort as SABW) 2 (Kaapstad, 1972), p. 614.

⁶ SABW 2, p. 614.

⁷ National Army Museum (NAM, Londen), Roberts Papers, 7101-23-126-3: Reply [speech by Roberts] to the addresses presented by the people of Capetown and the mayor and councillors of that city, 10th December 1900.

⁸ SABW 2, p. 614. Wat betref Roberts se rol in Indië, kyk ook B Robson (red.), *Roberts in India: the military papers of Field Marshal Lord Roberts 1876-1893* (Stroud, 1993), passim; FS Roberts, *Forty-one years in India, from Subaltern to commander-in-chief 1-2* (Londen, 1897), passim; D James, *Lord Roberts* (Londen, 1954), pp. 13-233; G Forrest, *The life of Lord Roberts, K.G., V.C.* (Londen, 1914), pp. 16-39, 48-165.

Dit was gou duidelik dat die Anglo-Boereoorlog nie - soos baie Britte en sommige Boere gedink het - teen Kersfees 1899 verby sou wees nie.⁹ Genl. sir Redvers Buller is met 'n ekspedisiemag van ongeveer 47 000 soldate na Suid-Afrika gestuur om die Boere te verslaan, maar teen die middel van Desember 1899 was al drie die Britse garnisoene wat deur die Boere beleër is (naamlik te Ladysmith, Kimberley en Mafikeng) steeds afgesny en het drie van Buller se vier leërs in die bestek van 'n enkele "Black Week" gevoelige neerlae gely, naamlik te Stormberg (10 Desember), Magersfontein (11 Desember) en Colenso (15 Desember).¹⁰

Hoewel aanvanklik ver weg van die oorlogssone, het Roberts vanaf die uitbreek van vyandelikhede (trouens, reeds tydens die aanloop tot die stryd) groot belangstelling getoon in dit wat in Suid-Afrika plaasgevind het. Sedert die Jameson-inval van einde Desember 1895/begin 1896 het Roberts gehoop dat, sou Brittanje in 'n oorlog teen die Boere betrokke raak, hy as opperbevelhebber na Suid-Afrika gestuur sou word, en hy was dus teleurgesteld toe Buller in Oktober 1899 in bevel van operasies in Suid-Afrika geplaas is. Die Britse eerste minister, lord Salisbury, het Roberts as te oud vir die uitputtende werk in Suid-Afrika beskou.¹¹

Vanuit Dublin het Roberts nie gehuiwer om in privaat korrespondensie met lord Lansdowne (die Britse Minister van Oorlog, 1895-1900) kritiese kommentaar oor gebeure aan die oorlogssone te lewer nie en selfs die hoop uit te spreek dat indien daar iets met genl. sir George White (die verdediger van Ladysmith) of Buller sou gebeur ("accidents happen"!) Lansdowne vir hom (Roberts) na Suid-Afrika sou stuur.¹² Roberts was ook van mening dat Ladysmith nie 'n goeie militêre basis was om te verdedig nie en dat White se besluit om dit te verdedig 'n fout met verreikende implikasies was.¹³ Verder was hy geskok oor die gebrekkige Britse voorbereidings vir 'n oorlog in Suid-Afrika.¹⁴

Asof hy vooruit kon sien wat die Britse Leër in Suid-Afrika tydens "Black Week" sou oorkom, het Roberts op 8 Desember 1899 in 'n veelseggende (selfs arrogante) brief aan Lansdowne sy bedenkinge uitgespreek oor Buller se vermoë om die Boere te verslaan en weer eens sy dienste en ondervinding tot beskikking van die Britse

⁹ WB Pemberton, *Battles of the Boer War* (Londen, 1964), pp. 33-6.

¹⁰ Vir 'n oorsig van die eerste (mislukte) Britse offensief, kyk bv. JH Breytenbach, *Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902* 2 (Pretoria, 1978), pp. 1-359 en Amery (red.), 2, pp. 320-467.

¹¹ SABW 2, pp. 614-5.

¹² British Library Manuscript Room (BL MS Room, Londen), Lansdowne Papers, L(5)47: Roberts-Lansdowne, 22 Oktober 1899 (brief).

¹³ *Royal commission on the war in South Africa: minutes of evidence taken before the royal commission on the war in South Africa* 1 (Cd.1790, Londen, 1903), p. 430: Roberts se antwoord op vraag 10 183.

¹⁴ *South African War, 1899-1902* 1: *Home and overseas correspondence by Field Marshal Lord Roberts* (s.l. s.a.), p. 1: Roberts-lt.-genl. sir Henry Brackenbury, 12 Desember 1899 (brief).

regering gestel. Volgens Roberts sou 'n neerlaag in Suid-Afrika die Britse Ryk in gevaar stel. Nog terugslae kon tot die uitbreiding van die (Kaapse en Natalse Afrikaner-) rebellie lei en ook tot opstande onder swart mense. Hoewel Roberts aanvanklik die brief met die grootste mate van vertroulikheid aan Lansdowne gerig het ("for your eye alone") het hy in die tweede helfte van die brief gesê dat, indien Lansdowne dit wel nodig sou ag, hy dit ook aan die eerste minister en aan sir Joseph Chamberlain (Minister van Kolonies, 1895-1903) kon toon.¹⁵

Roberts se siening omtrent gebeure in Suid-Afrika is grootliks as korrek bevestig deur Buller se neerlaag te Colenso op 15 Desember 1899 en bogenoemde brief het waarskynlik 'n rol gespeel in die besluite wat vervolgens op Britse regeringsvlak geneem is. Koningin Victoria, wat 'n sterk persoonlike belangstelling in gebeure in die oorlogsgebied getoon het, onder meer omdat haar liefingkleinseun, prins Christian Victor, deelgeneem het (kyk ook onderafdeling 6, *infra*), was erg veront-rus deur die gebeure van "Black Week",¹⁶ en in die lig van die openbare gevoel wat deur die neerlae ontketen is, kon die regering ook nie langer niks doen nie.

Nog onwetend dat sy enigste oorlewende seun, lt. Frederick (Freddy) Sherston Roberts, dodelik te Colenso gewond is (hy sterf twee dae later) het ook Roberts heftig op Buller se neerlaag gereageer. Aan Lansdowne het hy op gebruiklik openhartige wyse reguit gesê dat sowel die strategie as taktiek van die Britte verkeerd was. Nie een van die beleërde dorpe moes aanvanklik deur die Britte verdedig gewees het nie en voortaan moes daar ook nie meer direkte aanvalle teen Boerestellings wees nie.¹⁷ Uit latere gebeure blyk dit by terugskouing dat Roberts in daardie stadium reeds ten gunste van 'n indirekte strategie was.

Hoewel dit teen 15 Desember 1899 duidelik was dat Buller as opperbevelhebber misluk het, moet in gedagte gehou word dat wie ook al eerste die Britse Leër in Suid-Afrika sou aanvoer, in 'n onbenydenswaardige posisie sou wees. Brittanje het nie behoorlik vir oorlog voorberei nie, daar was te min soldate in die oorlogsgebied, die Britse inligtingsinsameling was nie na wense nie, die Britse offisiere het nie oor gevegs ondervinding teen goetoegeruste leërs beskik nie, en terwyl die Boer mobiel, onkonvensioneel en ten opsigte van inisiatief en militêre "common sense" elk sy eie generaal was, is die Britse soldaat deur tradisionele negentiende-eeuse paradeground- en ander doktrines aan bande gelê.

¹⁵ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)47: Roberts-Lansdowne, 8 Desember 1899 (brief).

¹⁶ Kyk bv. BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)44: Arthur Bigge (Victoria se privaatsekretaris) -- Lansdowne, 10 Januarie 1900 (brief).

¹⁷ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)47: Roberts-Lansdowne, 15 Desember 1899 (brief).

Vir die Britse regering was Buller se ondeurdagte telegram van 16 Desember 1899 aan White waarin hy voorgestel het dat White oorgawe moes oorweeg,¹⁸ die laaste strooi. Lansdowne het daar en dan besluit om vir Roberts in die plek van Buller as opperbevelhebber aan te stel. Lansdowne het die steun van Arthur Balfour (Minister van Finansies) geniet en hom toe (op 16 Desember) tot die eerste minister, Salisbury, gewend en aan hom Roberts se brief van 8 Desember gewys. Salisbury het teësinning sy goedkeuring verleen, want hy het Roberts as te oud vir die taak beskou, en op 16 Desember is aan Roberts in Dublin getelegrafeer om hom na Londen te haas. Intussen het die Britse kabinet hul ook ten gunste van Roberts uitgespreek. Op 17 Desember, kort nadat hy verneem het dat sy seun oorlede is, is Roberts in Londen die pos van opperbevelhebber van die Britse Leër in Suid-Afrika aangebied en het hy dit - soos verwag kon word - onmiddellik aanvaar.¹⁹

Besware dat Roberts dalk te oud vir die pos was, is oorkom deur lord Kitchener (wêreldberoemd nadat hy die Soedan in 1898 verower het, en teen die einde van 1899 die opperbevelhebber van die Egiptiese Leër was) as Roberts se stafhoof aan te stel. In die praktyk was hy eerder Roberts se tweede-in-bevel as stafhoof in Suid-Afrika. Hoewel Roberts en Kitchener radikaal uiteenlopende persoonlikhede gehad het en Kitchener as 'n "moeilike" man bekend gestaan het, het dié twee vermaarde veldhere nie in Suid-Afrika oorhoops gelê nie; trouens, hulle het mekaar baie goed aangevul.²⁰

Wolseley en Roberts het in die loop van die laaste kwart van die negentiende eeu elk sy eie "kring" van offisiere (vertrouelinge) opgebou en dié twee opponerende groepe was in 'n voortdurende stryd om aansien en poste teen mekaar gewikkel. Roberts is deur die Britse regering aangestel sonder dat Wolseley, die Britse Leër se opperbevelhebber by die War Office, geken is! Wolseley het nie gedink dat Buller vervang moes word nie, maar was bereid om, indien nodig, self die bevel in Suid-Afrika oor te neem, maar sy gesondheid het dit onmoontlik gemaak. Die Britse regering het diplomatie beweer dat hulle nie sonder sy dienste by die War Office kon klaarkom nie. Daar was ook geen konsultasie met koningin Victoria nie.

¹⁸ *South African War, 1899-1902: confidential telegrams 12th October 1899-1st October 1902* (s.l., s.a.), p. 490: Buller - White, 16 Desember 1899 (telegram).

¹⁹ James, pp. 262-3, 265; D de Watteville, *Lord Roberts* (Londen, 1938), p. 126; NAM, Roberts Papers, 7101-23-181: Lansdowne-Roberts, 10 Desember 1899 (brief); NAM, Roberts Papers, 7101-23-181: Lansdowne-Aileen Roberts, 11 Mei 1921 (brief); Churchill Archives Centre (Cambridge), Esher Papers, ESHR 2/10: joernaal-inskrywing vir 18 Desember 1899.

²⁰ T Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979), pp. 242-5; SABW 2, p. 615; JF Maurice (samesteler), *History of the war in South Africa 1899-1902 I* (Londen, 1906), p. 381.

Roberts se aanstelling het uiteraard 'n oorwinning van sy "kring" oor dié van Wolseley beteken.²¹

Roberts se aanstelling as opperbevelhebber het 'n nuwe hoofstuk in die strategiese verloop van die Anglo-Boereoorlog ingelui. Hoewel Buller voorlopig nog in die praktyk as opperbevelhebber waargeneem het tot tyd en wyl Roberts in die oorlogsgebied sou aankom, moes hy Roberts om toestemming vra alvorens hy enige maneuvres kon uitvoer. Aangesien die Boere nie hul taktiese suksesse wat tydens "Black Week" behaal is, opgevolg het nie, is die Britte die geleentheid gebied om hul posisie te konsolideer. Dit het Roberts se taak aansienlik vergemaklik. Uit die Britse "Black Week"-neerlae is weldra 'n nuwe Britse strategie gebore wat tot 'n strategiese ommekeer in die stryd sou lei.

3. ROBERTS KONSOLIDEER DIE BRITTE SE POSISIE

Op 23 Desember 1899 het Roberts vanuit Southampton in Engeland aan boord van die **Dunottar Castle** vertrek. Kitchener het te Gibraltar by hom aangesluit en op 10 Januarie 1900 het Roberts en sy staf in Kaapstad voet aan wal gesit: byna negentien jaar nadat hy slegs sowat 24 uur daar vertoef het nádat die Transvaalse Vryheidsoorlog (1880-1881) in die Transvalers se guns afgeloop het en Roberts se dienste toe nie meer in Suid-Afrika benodig is nie. Dit was ook twintig jaar sedert Roberts soldate te velde aangevoer het. Sedert die Tweede Anglo-Afgaanse Oorlog (1878-1880) het die koeël die bajonet as die infanteris se belangrikste wapen vervang, die vervaardiging van rooklose kruit het gevegte meer kompleks gemaak, en die trefafstand van gewere en kanonne het geweldig toegeneem. Roberts sou dus 'n totaal ander tipe oorlog as waaraan hy gewoond was, in Suid-Afrika moes voer, en dit boonop teen 'n vyand wat nie konvensioneel kon of wou veg nie.

Onderweg na Suid-Afrika het Roberts dit in 'n stadium oorweeg om sy leër suid van die Gariep(Oranje)rivier tussen Oranjerivierstasie en Arundel te konsentreer en dan al met die hoofspoorlyn na Bloemfontein en daarvandaan na Pretoria op te ruk.²² Hy en sy staf het egter die tyd aan boord van die **Dunottar Castle** gebruik om alle strategiese opsies deeglik te oorweeg. Een van Roberts se vertrouelinge was kol. GFR Henderson, sedert 1892 professor in Krygskuns en Krygsgeskiedenis aan die Stafkollege te Camberley, 'n begaafde militêre denker en outeur van verskeie invloedryke publikasies. Roberts het Henderson as sy direkteur van Militêre

²¹ JH Lehmann, *All Sir Garnet: a life of Field Marshal Lord Wolseley* (Londen, 1964), p. 387; BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)44: Sir Arthur Bigge-Lansdowne, 18 Desember 1899 (brief).

²² BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)47: Roberts-Lansdowne, 27 Desember 1899 (brief).

Inligting aangestel en hy het groot invloed op Roberts se militêre beplanning vir sy veldtog in Suid-Afrika uitgeoefen.²³

Die indirekte strategie wat Roberts uiteindelik in Suid-Afrika van stapel gestuur het, was in lyn met sy denke wat oor die jare heen ontwikkel het en hom so vroeg as 1897 tot die gevolgtrekking laat kom het dat die beste strategie wat teen die Boere gevolg kon word, sou wees om die Britse hoofmag op die spoorlyn suid van Kimberley te laat stelling inneem en dan 'n flankmars na Bloemfontein te onderneem. Hy het ook die waarde van berede troepe besef. Hy was dus van plan om deur middel van fopmaneuvers die Boere onder die indruk te bring dat hy in die omgewing van Norvalspont en Bethulie oor die Gariëpriver sou aanval, terwyl hy dan in werklikheid vanaf die Kimberley-front 'n indirekte aanslag sou loods.²⁴

Toe Roberts in Suid-Afrika aankom, was lord Methuen se mag reeds bykans 'n maand lank by die samevloeiing van die Modder- en Rietrivier saamgetrek, waarheen hulle teruggeval het ná hul neerlaag te Magersfontein op 11 Desember 1899. Intussen het die Boere hul verdedigingsstellings te Magersfontein versterk en uitgebrei, maar geen poging aangewend om die Britse mag te omvleuel nie. Die beleg van Kimberley het voortgegaan, met die Boere wat hul al meer op hul kanonne verlaat het om die beleërde Britse garnisoen te probeer ontsenu. Verder noordwaarts het die beleg van Mafikeng sy trae gang gegaan en ook daar het die Boere geen ernstige poging aangewend om die dorp stormenderhand in te neem nie. Veral in Mafikeng het die beskikbaarheid van voedsel toenemend 'n probleem geword en was dit die swart inwoners wat die swaarste gely het.²⁵

Aan die Colesberg-front het genl.-maj. JDP French voortgegaan om die opponerende Boeremag deur middel van skynmaneuvers in toom te hou, in so 'n mate dat hulle geglo het dat Roberts langs dié weg die OVS sou binneval, en gevolglik is geen poging aangewend om die strategies-belangrike spoorweginfrastruktuur in die Kaapkolonie te ontwig nie. Op 6 Februarie 1900 het French met die grootste deel van sy kavallerie na Roberts se operasionele basis aan die Modderivier vertrek. In die aangrensende Stormberg-omgewing is genl.-maj. WF Gatacre ná sy neerlaag van 10 Desember 1899 die geleentheid gebied om sy posisie te konsolideer.²⁶

²³ André Wessels Private Dokumentewersameling (Bloemfontein): GFR Henderson (lêer).

²⁴ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)47: Roberts-Lansdowne, 15 Januarie 1900 (brief).

²⁵ Kyk bv. Breytenbach 2, pp. 374-404; G Gardner, *The lion's cage* (Londen, 1969), pp. 69-78, 89-98, 109-19, 133-9; B Gardner, *Mafeking: a Victorian legend* (Londen, 1966), pp. 68-140; AP Smit en L Maré (reds.), *Die beleg van Mafeking: dagboek van Abraham Staffeu* (Pretoria, 1985), pp. 97-219.

²⁶ Imperial War Museum (Londen), French Papers: Boer War diary, 9th November 1899-17th March 1900, pp. 28-72; Breytenbach 2, pp. 184-95 en 4 (Pretoria, 1983), pp. 14-22.

Ook aan die Natalse front het die Boere nie hul "Black Week"-sukses te Colenso met offensiewe aksie opgevolg nie. Buller het die grootste deel van sy leër in die tweede week van Januarie 1900 na die Bo-Thukela verskuif waar hy drie onsuksesvolle pogings aangewend het om na die beleërde Ladysmith deur te breek, naamlik te iNtabamnyama (20-23 Januarie 1900), Spioenkop (24 Januarie) en Vaalkrans (5-7 Februarie). Teen 11 Februarie was hy terug by Frere, geen tree nader aan Ladysmith nie en het hy besluit om vervolgens aan die Benede-Thukela te probeer deurbreek. Intussen het die lot van die Britse garnisoen en burgerlikes in Ladysmith begin versleg, maar behalwe vir die groot (mislukte) aanval van 6 Januarie te Platrand, het die Boere ook hier geen poging aangewend op die dorp stormenderhand in te neem nie.²⁷

Solank die Boere nie Britse gebied dieper binnegedring het nie, het Roberts hom nie veel aan die gebrek aan sukses gesteur nie. Vanaf Kaapstad het hy al sy tyd bestee aan die logistieke en ander voorbereidings vir sy beoogde offensief. Dit het ingesluit: die sentralisering van die komplekse transportstelsel sodat hy met 'n groot deel van sy leër van wes na oos deur die Vrystaat na Bloemfontein kon opruk sonder die hulp van 'n spoorlyn; die daarstel van 'n groot aantal berede infanterie-eenhede (hoewel 'n tekort aan perde hierdie poging aan bande gelê het); en pogings om te verseker dat sy offisiere die militêre lesse wat daar uit die "Black Week"-neerlae en daaropvolgende gebeure te leer was, ter harte geneem het - byvoorbeeld die waarde van goeie verkenning, die beter aanwending van dekking en die gebruik van flankbewegings eerder as frontaanvalle teen Boere in verdedigingsstellings.²⁸

Op 6 Februarie 1900 het Roberts Kaapstad per trein verlaat en op 9 Februarie by sy operasionele basis aan die Modderrivier aangekom. Kort voor sy vertrek het hy sy beoogde strategie in 'n brief aan Lansdowne uiteengesit.²⁹ Nieteenstaande sir Alfred Milner, die Britse Hoëkommissaris in Suid-Afrika, se besware dat Roberts die Kaapkolonie kwesbaar vir invalle en rebellie gelaat het, was die Britse opperbevelhebber daarvan oortuig dat deur vanaf die Modderrivier 'n ent suidwaarts, dan ooswaarts die OVS in, en dan noordwaarts op te ruk, genl. Piet Cronjé se leër te Magersfontein omvleuel en hopelik vasgekeer sou word en dat Kimberley dan outomaties ontset sou word.

²⁷ Amery (red.), 3 (Londen, 1905), pp. 176-205, 225-330 en 4 (Londen, 1906), pp. 515-26; Breytenbach, 3 (Pretoria, 1978), pp. 1-61, 130-236, 288-330; Maurice (samesteller), 2 (Londen, 1907), pp. 366-432, 555-70; O Ransford, *The battle of Spion Kop* (s.l., 1969), pp. 34, 42-3, 59-118; J Symons, *Buller's campaign* (Londen, 1963), pp. 194-5, 212-40, 247-58; JH Cilliers, "Die slag van Spioenkop", *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 23(2), 1960, pp. 1-71; EB Knox, *Buller's campaign with the Natal Field Force of 1900* (Londen, 1902), pp. 55-132.

²⁸ De Wetteville, pp. 131-3; SABW 2, p. 615.

²⁹ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)47: Roberts-Lansdowne, 29 Januarie 1900 (brief).

Teen 10 Februarie 1900, op die vooraand van die begin van Roberts se offensief, kan (verkeerdelik) tot die gevolgtrekking gekom word dat die Britte na verloop van vier maande se veldtog, nog geen strategiese vordering gemaak het nie. Teenoor totale Britse ongevallende tot in daardie stadium van ongeveer 1 600 gesneuwel, 5 400 gewond en 3 000 gevang, het die Boere slegs ongeveer 480 gesneuwel, 1 180 gewond en 350 gevang verloor, en het sowat 10 000 Kaapse en enkele Natalse rebelle hul aan die kant van die Boere geskaar.³⁰ Teen die begin van Januarie 1900 het die Boere egter die grootste getal burgers ooit tydens die oorlog te velde gehad, naamlik ongeveer 47 000 en daarna kon hulle hul verliese slegs gedeeltelik goedmaak (met drostery en hendsoppery wat weldra 'n al hoe groter probleem geword het), terwyl die Britte teen 10 Februarie 1900 reeds ongeveer 120 000 soldate ontplooi het en versterkings feitlik daagliks opgedaag het. Met Roberts se koms na Suid-Afrika en sy flink organisasie was die Britse moreel boonop baie hoog, terwyl die Boere se moreel deur leegleëry (Kimberley-front), aanhoudende gevegte (Natal) en snutergende skynmaneuvers deur French (Colesberg-front) ondermyn is. Sielkundig was die Boere uitgeput.

Roberts was dus op die punt om die Boere te uitoorlê en het Buller ironies genoeg tog die grondslag vir Roberts se sukses gelê. Die Boere het geweet dat Roberts iewers 'n grootskaalse aanslag sou loods, maar was onseker oor waar presies die hamerslag sou val. Interessant genoeg het beide Transvaal se pres. Paul Kruger en die OVS se pres. MT Steyn geredeneer dat Roberts aan die Kimberley-front sou toeslaan³¹ en het hulle burgers vanaf Natal na die Kimberley-front verskuif.³² Dit sou egter nie die Britse stormram kon stuit nie.

4. ROBERTS SE OPMARS (1): MODDERRIVIER - PAARDEBERG - BLOEMFONTEIN

Die militêre verloop van Roberts se opmars vanaf die Modderrivier via Paardeberg na Bloemfontein (11 Februarie-13 Maart 1900) en daarvandaan al langs die hoofspoorlyn via Kroonstad en Johannesburg na Pretoria (3 Mei-5 Junie 1900) is welbekend en word dus nie hier in besonderhede herhaal nie.³³ Op Sondag 11 Februarie 1900, presies vier maande nadat vyandelikhede begin het, het Roberts - met ten minste 49 500 soldate en 110 kanonne onder sy direkte bevel - sy omvangryke indirekte strategie van stapel gestuur. As deel van sy misleidingstrategie het

³⁰ A Wessels, *Die Britse militêre strategie tydens die Anglo-Boereoorlog tot en met die Bullerfase* (D.Phil., Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1986), pp. 398-400.

³¹ Breytenbach, 4 (Pretoria, 1983), p. 27.

³² *Ibid.*, 3, p. 394.

³³ Vir meer besonderhede, kyk bv. Amery (red.), 3, pp. 379-495, 553-97 en 4, pp. 77-164; Breytenbach, 4, pp. 163-463 en 5 (Pretoria, 1983), pp. 27-128, 413-556; Maurice (samesteller), 2, pp. 1-240 en 3 (Londen, 1908), pp. 40-103, en Pakenham, pp. 311-20, 331-42, 371-95, 419-37.

Roberts sy hoofmag eers vanaf die Modderrivier suidwaarts na Enslin, toe ooswaarts via Ramdam na Watervalsdrif en De Kielsdrif aan die Rietrivier geneem, en toe noordwaarts na Rondawelsdrif en Klipdrif aan die Modderrivier. Hierdie flankmars het die gewenste strategiese resultaat opgelewer, want toe Cronjé beseft dat sy Magersfonteinstellings omvleuel word, het hy opdrag gegee dat sy leër van meer as 4 000 burgers (plus vrouens, kinders en waens) ooswaarts langs die Modderrivier moes uitwyk. French was in staat om Kimberley op 15 Februarie sonder weerstand te ontset. Dieselfde dag het De Wet sowat 180 van Roberts se voorraadwaens (gelaai met sowat 180 000 rantsoene) te Watervalsdrif gebuit, iets wat Roberts heelwat hoofbrekens besorg en sy uitgeputte soldate nog verder laat ly het.³⁴ Nogtans was Roberts in die geheel gesien baie in sy skik met die sukses wat hy tot in daardie stadium behaal het. Hy het byvoorbeeld nie gedink dat die Boereleër sonder weerstand die beleg van Kimberley sou opsê nie.³⁵

Terwyl Roberts twee dae lank te Jacobsdal van 'n verkoue herstel het, was Kitchener in bevel van die Britse hoofmag wat Cronjé se leër op 17 Februarie naby Paardeberg vasgekeer het. Die volgende dag het Kitchener - teen alle logika in en in stryd met die duur lesse wat die Britte tot in daardie stadium geleer het - die Boerelaer stormenderhand deur middel van infanterie- en kavalleriestormlope probeer inneem en in die proses meer Britse ongevallen gely as op enige ander dag tydens die oorlog. Nadat Roberts op 19 Februarie weer die beheer oorgeneem het, het hy die Boerelaer feitlik onophoudelik met kanonvuur bestook en op 27 Februarie 1900 (presies negentien jaar ná die slag by Amajuba) het Cronjé oorgegee. Deur middel van sy suksesvolle indirekte strategie het Roberts die Boere verras en sowel fisies as sielkundig ontwig. Cronjé se oorgawe was die Boere se eerste groot neerlaag van die oorlog en het die moreel van die Boere aan al die fronte nadelig beïnvloed; trouens, kort nadat die nuus in Natal bekend geword het, het Buller se mag met hernieuwe begeestering aangeval, te Pietershoogte aan die Benede-Thukela deur die Boerelinies gebreek en die volgende dag (28 Februarie) Ladysmith ontset. Ná Paardeberg kon die Boere die oorlog nie meer wen nie, maar dit bloot verleng.

Roberts sou baie graag so gou as moontlik sy opmars na Bloemfontein wou voortsit en vinnig die oorblywende afstand aflê, maar sy leër was nie mobiel genoeg om dit te doen nie. Teenoor Lansdowne het hy profeties verklaar dat ten einde die Boere te verslaan, die Britte méér mobiel as hul opponente moes wees.³⁶ Sy leër was ook uitgeput en kosvoorrade was steeds 'n probleem. Met verloop van tyd het die Britte se oorwinning te Paardeberg hul duur te staan gekom, want die water wat hulle aldaar gedrink het, was met ingewandskoorsbakterieë besmet en binne enkele weke

³⁴ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)48: Roberts-Lansdowne, 22 Februarie 1900 (brief).

³⁵ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)48: Roberts-Lansdowne, 16 Februarie 1900 (brief).

³⁶ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)48: Roberts-Lansdowne, 28 Februarie 1900 (brief).

het die eerste van groot getalle soldate aan dié siekte beswyk. As opperbevelhebber moet Roberts verantwoordelik gehou word vir die feit dat behoorlike sanitêre maatreëls nie deurgaans toegepas is nie.

Vanaf Paardeberg het Roberts se leër ietwat stadiger as voorheen verder ooswaarts opgeruk, die Boere se pogings gefnuik om hul te Modderrivierpas (naby Poplar Grove, 7 Maart 1900) en Bosrand (tussen Abrahamskraal en Driefontein, 10 Maart) te stuit, en Bloemfontein sonder weerstand op 13 Maart 1900 beset. Gou het die soldate dié stad (wat destyds nie veel meer as 'n groterige dorp was nie) goedigspottend tot "Bobsfontein" ter ere van hul bevelvoerder herdoop.

Binne die bestek van net meer as vier weke het Roberts deur middel van sy flankmars - wat vergelyk kan word met sy epiese opmars van Kabul na Kandahar in 1880 - die strategiese prentjie in Suid-Afrika geheel en al verander en omkeerbaar in die Britte se guns geswaai. Roberts se aansien onder sy soldate (nieteenstaande die feit dat hy hulle genadeloos gedryf het), en by die Britse regering en publiek was hoër as ooit tevore - onder meer omdat hy geweet het hoe om die pers te manipuleer. In daardie stadium was daar meer as 200 oorlogskorrespondente van 'n groot aantal koerante en tydskrifte (afkomstig van verskeie lande) in die oorlogsgebied en Roberts het uit sy pad gegaan om goeie betrekkings met hulle te handhaaf. Tydens 'n dinee in Bloemfontein het hy byvoorbeeld vleiend van hulle gesê dat hy "would ask for no more impartial, and certainly no more competent, judges than the brilliant band of War Correspondents who accompany this Army".³⁷ Roberts het egter verseker dat geen telegramme oor 'n bepaalde veldslag of insident vanuit Suid-Afrika versend is alvorens sy eie amptelike rapport(e) gestuur is nie, wel wetende dat indien sy eie verslae omvangryk genoeg was, dít die gedrukte media in Engeland geruime tyd sou oorheers en die gemiddelde leser tevrede sou stel. Verder het hy twee dae na sy aankoms in Bloemfontein die anti-Britse koerante *De Express* en *The Friend of the Free State* gesluit en in die plek daarvan die tweetalige *The Friend* ingestel - laasgenoemde deur Britse oorlogskorrespondente geskryf en beheer.³⁸

(Oor)optimisties het Roberts aan koningin Victoria geskryf dat sy proklamasies waarin hy die Boere opgeroep het om die wapen neer te lê, die gewenste resultate opgelewer het, dat die stryd in die OVS feitlik iets van die verlede was en dat die

³⁷ NAM, Roberts Papers, 7101-23-126-3: Speech by Lord Roberts at a dinner given by the war correspondents, Bloemfontein, 28 Maart 1900.

³⁸ Pakenham, p. 375. Kyk in die algemeen ook R Sibbald, *The war correspondents: the Boer War* (Dover [VSA], 1993), *passim* en S Badsey, "War correspondents in the Boer War" in J Gooch (red.), *The Boer War: direction, experience and image* (Londen en Portland [VSA], 2000), pp. 187-202.

oorlog ook einde se kant toe gestaan het.³⁹ Waarna hy nie verwys het nie, was dat sy leër so uitgeput (en toenemend siek) was dat hulle nie fisies in staat was om verder te gaan nie en dat sy bevoorradingsprobleme toegeneem het en hy dus eers sy posisie sou moes konsolideer. As gevolg van laasgenoemde en die ingewandskooers wat sy soldate geteister het, was Roberts genoodsaak om byna sewe weke in Bloemfontein te vertoef – veel langer as wat hy beplan het. In dié periode het meer as 'n duisend van sy soldate aan ingewandskooers gesterf en is die Boere die geleentheid gebied om te herorganiseer. Op 31 Maart reeds het hulle, onder bevel van De Wet - en in ooreenstemming met die Kroonstad-krygsraadbesluite van 17 Maart - die eerste guerrilla-aanslag van die oorlog te Sannaspos, net oos van Bloemfontein, geloods en die Britte 'n gevoelige neerlaag toegedien. Daarna het De Wet op 4 April 'n Britse mag te Mostertshoek (oos van Reddersburg, in Roberts se rug) tot oorgawe gedwing. Die stryd in die OVS was beslis nie verby nie; trouens, dit het versprei.

Die vraag kan dus met reg gevra word of Roberts se sukses wel gemeet moet word in terme van sy vinnige opmars, oorwinnings te Paardeberg, Modderrivierpas en Bosrand, en sy inname van Bloemfontein (alles binne sowat vier weke), en of dit nie eerder moet geskied nie in terme van sy gedwonge verblyf van sowat sewe weke in Bloemfontein, wat aan die Boere die geleentheid gebied het om hul posisie te konsolideer en hul strategie aan te pas. Teen die tyd dat hy Bloemfontein beset het, het Roberts ook reeds die dienste van Henderson, sy direkteur van Militêre Inligting, verloor. Sy gesondheid het weens malaria en uitputting ingegee en hy moes na Engeland terugkeer. Henderson het, soos reeds aangedui, aan Roberts waardevolle hulp verleen wat betref strategiese beplanning. Hy het benadruk dat die Boere deeglik te velde verslaan moes word en dat die inname van hul hoofstede nie die einde van dié oorlog sou beteken nie.⁴⁰ Met Henderson terug in Brittanje het dié insig verlore gegaan – tot nadeel van Roberts en sy leër in Suid-Afrika.

5. ROBERTS SE OPMARS (2): BLOEMFONTEIN - PRETORIA

Op Donderdag 3 Mei 1900 het Roberts met sy hoofmag van meer as 20 000 soldate en 80 kanonne sy opmars hervat, noordwaarts vanaf Bloemfontein en nou al langs die hoofspoorlyn. Dié spoorlyn sou voortaan die Britse Leër se vernaamste voorradelinie wees en gevolglik was die Leër ook al meer afhanklik van en gebonde aan die spoorlyn - iets wat hul des te meer kwesbaar gemaak het, want die Boere sou hul bes doen om die spoorlyn te vernietig. Roberts se opmars is gekoördineer met dié van Buller in Natal; Methuen wat via Boshof, Hoopstad en Bothaville noordwaarts noes opruk; lt.-genl. Archibald Hunter wat via Christiana en Bloemhof na

³⁹ Royal Archives (RA, Windsor), VIC/P8/65: Roberts-Victoria, 15 Maart 1900 (brief).

⁴⁰ André Wessels Private Dokumentewersameling (Bloemfontein): GFR Henderson (leër).

Klerksdorp en Potchefstroom moes opruk; en lt.-genl. Ian Hamilton wat oos van en parallel met die hoofspoorlyn noordwaarts moes opruk - almal deel van 'n omvangryke veebeweging wat vanaf net wes van die Vaalrivier oor die breedte van die oorlogsone tot in Natal gestrek het en veronderstel was om alle Boeremagte sistematies noordwaarts te dryf - na Pretoria. Soos Roberts (kortsigtelik) aan Lansdowne geskryf het: "I am a firm believer in the maxim that the surest way to disconcert and discourage an enemy is to go straight to their Head Quarters."⁴¹

Die handjiewol Boere wat Roberts se hoofmag probeer teëhou het, is te Brandfort (3 Mei) en aan die Vetrivier (5 Mei) en Sandrivier (7 en 10 Mei) teruggedryf en Kroonstad is op 12 Mei 1900 beset. Volgens Roberts was die stryd in die OVS nou beslis verby,⁴² hoewel hy tog bekommerd was dat hy nie die geleentheid gegun is om weer 'n groot Boereleër tot 'n geveg te dwing en behoorlik te verslaan nie.⁴³

Op 28 Mei het Roberts se hoofmag die Vaalrivier bereik en die OVS as Britse gebied geannekseer. Dit sou voortaan bekend staan as die Orange River Colony (Oranjerivierkolonie, ORK). Die anneksasie is terugwerkend van krag gemaak tot 24 Mei, om saam te val met koningin Victoria se 81ste verjaardag.

Roberts was sensitief vir die (geldige) kritiek dat hy sy soldate te hard gedryf het en daarom veroorsaak het dat hulle meer vatbaar was vir siektes.⁴⁴ Nadat by die Klipriviersberg vir meer as 'n dag lank teen die Boere geveg is (28-29 Mei), het die Britte Johannesburg op 31 Mei 1900 sonder weerstand ingeneem. Roberts het egter 'n groot strategiese fout begaan deur nie die Boere dadelik met mening deur kavalierie te agtervolg nie - hulle is toegelaat om noordwaarts te ontsnap. Te Sesmyl-spruit het die Boere vir oulaas probeer om die Britse stoomroller te stuit, maar is teruggewerp, en op 5 Junie is Pretoria ingeneem - weer eens sonder weerstand, maar die Boere is ook weer eens nie agtervolg nie.

Aan Lansdowne het Roberts geskryf dat, noudat die Transvaalse hoofstad in Britse hande was, die oorlog gou verby sou wees, en dat die guerrilla-oorlog wat uitgebreek het die Britte net 'n kort rukkie sou lastig val.⁴⁵ Het hy so gou vergeet wat in die OVS gebeur het nadat hy Bloemfontein ingeneem het? Intussen is Britse eenhede te Biddulphsberg naby Senekal (29 Mei) en naby Lindley (31 Mei) verslaan en op 7 Junie het De Wet groot skade te Rooiwal (op die hoofspoorlyn) aangerig.

⁴¹ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)48: Roberts-Lansdowne, 17 Mei 1900 (brief).

⁴² RA, VIC/P9/91: Roberts-Victoria, 17 Mei 1900 (brief).

⁴³ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)48: Roberts-Lansdowne, 23 Mei 1900 (brief).

⁴⁴ Kyk bv. sy verweer in sy brief van 7 Junie 1900 aan Lansdowne in die BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)48.

⁴⁵ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)48: Roberts-Lansdowne, 7 Junie 1900 (brief).

Die inname van die republikeinse hoofstede het nie die gewenste sielkundige effek op die Boere gehad nie; trouens, die guerrilla-oorlog het vanaf die OVS/ORK na Transvaal uitgebrei. Roberts het 'n ernstige strategiese flater begaan deur nie die Boere te velde te uitoorlê, tot slag te bring en te verslaan nie. In 'n desperate poging om die oorlog so gou as moontlik te beëindig het hy - ironies genoeg - die grondslag vir 'n veel langer oorlog gelê. Teen 5 Junie was die Boere dus eerder versprei as verslaan. Roberts se toenemend krasse proklamasies het ook nog nie tot in daardie stadium veel positiewe resultate vir die Britte opgelewer nie.

6. ROBERTS AS OPPERBEVELHEBBER IN PRETORIA

Vanaf 5 Junie 1900 totdat hy op 29 November 1900 die bevel aan Kitchener oorhandig het, het Roberts sy tyd meestal by sy hoofkwartier (en woning) in Pretoria (aanvanklik die Britse residensie, en later Melrose-huis) deurgebring en met verloop van tyd ondergeskiktes uitgestuur om die Boere te velde aan te durf. Met die uitsondering van die slag by Donkerhoek (Diamond Hill, 11-12 Junie 1900) het Roberts nooit self weer 'n leër te velde aangevoer nie. Nadat hy vier maande lank te velde aan die hoof van 'n groot leër gestaan en sowat 650 km te perd afgelê het, was die 67-jarige Roberts 'n moeë man. Die lang ure in 'n saal, oorwerktheid en ouderdom het hulle tol begin eis. Miskien is dit waarom Roberts graag wou glo dat die oorlog so te sê iets van die verlede was. Dit het egter ook al hoe duideliker geword dat ongeduld waarskynlik Roberts se grootste swakheid as militêre bevelvoerder was.

Roberts het militêre bestuur in Johannesburg en Pretoria ingestel en dit later na die hele Transvaal uitgebrei⁴⁶ - soos vroeër ook reeds in die OVS/ORK die geval was. Reeds in Januarie 1900 het Britse soldate Boerewonings afgebrand, maar nadat die guerrillastryd soos 'n veldbrand begin versprei het, het plaasafbrandings veral vanaf Junie 1900 toegeneem⁴⁷ - nie dat dit in daardie stadium enige noemenswaardige invloed op die Boere se vermoë om met die stryd voort te gaan, gehad het nie.

Na die val van hul hoofstede het die Boere nie, soos Roberts naïewelik geglo het, ingekoin om oor te gee nie. Roberts was dus genoodsaak om vir 'n uitgebreide veldtog in Oos-Transvaal (waarheen die meeste Transvaalse kommando's uitgewyk het) voor te berei. Nadat Roberts sy posisie in Pretoria gekonsolideer het, het French opdrag ontvang om die Britse opmars ooswaarts, al langs die Delagoabaai-spoor tot

⁴⁶ Kyk bv. MH Buys, *Militêre regering in Transvaal, 1900-1902* (D.Phil., Universiteit van Pretoria, 1973).

⁴⁷ Breytenbach, 4, pp. 84-6; SB Spies, *Methods of barbarism? Roberts and Kitchener and civilians in the Boer republics, January 1900-May 1902* (Kaapstad, 1977), *passim* en F Pretorius (red.), *Verskroeiende aarde* (Kaapstad, 2001), *passim*.

by Komatipoort, voort te sit. French se opmars is gekoördineer met dié van Buller vanuit Natal. Nadat die Boere uit hul stellings in die omgewing van Donkerhoek en Diamond Hill (11-12 Junie) verdryf is, het French die Britse opmars verder ooswaarts gelei, Middelburg op 27 Julie ingeneem en die Boere in die slag by Bergendal (noordwes van Dalmanutha-stasie) verdryf (21-27 Augustus). Op 1 September het Roberts Transvaal (voortaan bekend as die Transvaal Colony) geannekseer. Op 24 September het die Britte Komatipoort bereik - te laat om te verhinder dat Paul Kruger en later ook ongeveer 2 500 ander Boere oor die grens na die veiligheid van die Portugese gebied uitwyk.⁴⁸

Intussen het die Boere se guerrilla-aktiwiteite toegeneem. Hoewel die Britte daarin geslaag het om die rebellie in die Noordwes-Kaap te onderdruk, het De Wet en andere hul stryd in die ORK voortgesit - niteenstaande die Vrystaters se terugslag in die Brandwaterkom toe meer as 4 000 burgers einde Julie 1900 daar vasgekeer is en oorgegee het - en het dié bewegingstryd ook na Wes-, Noord- en Noordoos-Transvaal uitgebrei.⁴⁹

In 'n desperate poging om die guerrilla-aktiwiteite aan bande te lê, het Roberts al strenger proklamasies uitgevaardig. Op 16 Junie 1900 het hy sy omstrede Proklamasie Nr. 5 van 1900 uitgevaardig en drie dae later die selfs nog meer drakoniese Proklamasie Nr. 6 van 1900, waarin die Boere gewaarsku is dat indien hulle spoorbrûe en duikers ("culverts") sou vernietig, die huise in die omgewing afgebrand sou word.⁵⁰ Hierdie dreigproklamasies het egter nie die gewenste resultate opgelewer nie. Op 13 September het Roberts 'n beroep op die burgers te velde gedoen om die wapen neer te lê. Die volgende dag het hy verklaar dat hoe langer die guerrillastryd geduur het, des te drastieser sou hy optree. Op 23 September het hy genl.-maj. RAP Clements opdrag gegee om geen genade te betoon in die toepassing van drastiese maatreëls nie.⁵¹

⁴⁸ Amery (red.), 4, pp. 269-96, 380-413, 434-83; AE Breytenbach, *Die slag by Donkerhoek, 11-12 Junie 1900* (M.A., Universiteit van Suid-Afrika, 1980), *passim*; *History of the war in South Africa 1899-1902* 3 (Londen, 1908), pp. 204-25 396-421; BG Schultz, *Die slag van Bergendal (Dalmanutha)* (M.A., Universiteit van Pretoria, 1974), *passim*. Kyk ook die oorspronklike volmag aan Roberts (4 Julie 1900) om die Transvaal te annekseer - NAM, Roberts Papers, 8310-156.

⁴⁹ Amery (red.), 4, pp. 297-343, 349-54; *History of the war in South Africa 1899-1902* 3, pp. 236-48; F Pretorius, "Die eerste dryfjag op hoofkmdt. C.R. de Wet", *Christiaan de Wet-annale*, 4, Oktober 1976, *passim*.

⁵⁰ *Army. Proclamations issued by Field-Marshal Lord Roberts in South Africa* (Cd.426, Londen, 1900), pp. 10-1. Kyk ook Buys, pp. 102-5.

⁵¹ GHLe May, *British supremacy in South Africa 1899-1907* (Londen, 1965), p. 87; Spies, p. 122; MA Gronum, *Die Engelse Oorlog 1899-1902: die gevegsmetodes waarmee die Boere-republieke verower is* (Kaapstad, 1972), p. 30.

Vanuit 'n humanitêre oogpunt gesien was Roberts se optrede hardvorig, selfs wreed, maar daar moet in gedagte gehou word dat hy na Suid-Afrika gestuur is om 'n militêre taak suksesvol te voltooi: die militêre onderwerping van twee Boere-republieke. Sy doel met die proklamasies was dus deurgaans militêr van aard: om 'n voorbeeld te maak van Boere en hul eiendom, waar Boerevrouens en kinders op plase inligting, voedsel en skuiling aan die burgers op kommando verskaf het en dus direk of indirek deel was van die voortgesette (en vir die Britte uiters frustrerende) oorlogspoging van die republikeine. Roberts het besef dat dit baie moeilik was om die mobiele Boere, wat die land goed geken het, vas te pen en uit te wis. Daarom het hy, as deel van sy (legitieme) militêre strategie, die oorlog na die burgerlike bevolking (legitieme militêre teikens) uitgebrei. Deur 'n voorbeeld van sommige te maak, het hy gehoop om ander af te skrik om steeds hulp aan die Boere te verleen; hy wou die Boere sielkundig ontwig en hul wil om voort te veg, ondermyn. Hierin het hy egter in 'n groot mate misluk: baie Boere se vasberadenheid om voort te veg, is versterk, hulle het besluit om die stryd weer eens na die Kaapkolonie te neem ten einde die druk op die (voormalige) Boererepublieke te verlig, en 'n dimensie van ongekende bitterheid is tot die stryd toegevoeg, soveel te meer omdat nie alle Britse offisiere Roberts se proklamasies met diskresie toegepas het nie en talle plaashuise gevolglik onnodig afgebrand is. Anders as in Indië en Afghanistan, het Roberts se optrede in Suid-Afrika in 'n groot mate geboemerang.

Roberts kon of wou nie erken dat die guerrillastryd 'n volwaardige nuwe fase in die oorlog was nie. Denkend in terme van tradisionele konvensionele militêre strategie het hy sy swakker-wordende koningin (en homself?) probeer oortuig dat "(p)ractically speaking the war is over"⁵², hoewel hy moes erken dat "the ubiquitous General De Wet"⁵³ sowel die Vrystaters as die Transvalers aangespoor het om die stryd voort te sit. As hulle hom kon vang, sou die oorlog feitlik verby wees.⁵⁴ Met verloop van tyd het die geharde Britse veldmaarskalk geleer om die Boere se krygsvernuif te respekteer.⁵⁵

Die Boere te velde was nie die enigste probleem waarmee Roberts rekening moes hou nie. Op 9 Augustus 1900 is 'n komplot ontdek om Roberts te ontvoer en te vermoor, asook (sowat 'n maand tevore) 'n komplot om 'n aantal Britse offisiere in Johannesburg te ontvoer. Hans Cordua, 'n Duitser wat aan die begin van die oorlog 'n luitenant in die Transvaalse Staatsartillerie was, is aan die sameswering teen Roberts skuldig bevind, ter dood veroordeel en gefusilleer.⁵⁶

⁵² RA, VIC/P13/67: Roberts-Victoria, 17 September 1900 (brief).

⁵³ RA, VIC/P14/10: Roberts-Victoria, 4 Oktober 1900 (brief).

⁵⁴ BL MS Room, Landowne Papers, L(5)48: Roberts-Lansdowne, 16 Augustus 1900 (brief).

⁵⁵ RA, VIC/P12/24: Roberts-Victoria, 8 Augustus 1900 (brief).

⁵⁶ Amery (red.), 4, pp. 392-3 en 6 (Londen, 1909), pp. 593-4.

Roberts het die vrouens van Britse soldate verbied om die ORK of Transvaal te besoek, tensy hulle 'n man of seun gehad het wat gehospitaliseer is, of indien die soldaat vir 'n geruime tyd in Bloemfontein (of later Pretoria) gestasioneer sou word. Koningin Victoria was egter geheel en al gekant teen vrouens wat hul mans na die front gevolg het. Roberts se eie vrou, Nora, en sy twee oorlewende dogters, Aileen en Ada, het reeds in April 1900 in Bloemfontein aangekom. Hieroor was die koningin baie ontevrede, maar Roberts se verweer was dat sy vrou gehelp het om namens hom hospitale op te rig en die siek en gewonde soldate te besoek (want hy het nie tyd gehad om dit ook te doen naas al die militêre sake wat sy dringende aandag geverg het nie) en dat sy vrou en dogters hom op 'n persoonlike vlak ondersteun en baie vir hom beteken het.⁵⁷ Volgens Pakenham was daar gerugte dat lady Roberts 'n rol gespeel het ten opsigte van haar man se geleidelik hardvogtiger beleid teenoor die Boere-burgerlikes.⁵⁸

In die laaste week van September 1900 is Roberts die pos van opperbevelhebber van die Britse Leër (War Office) aangebied en het hy dit met dank aanvaar.⁵⁹ 'n Paar weke later moes Roberts die koningin meedeel dat haar geliefde kleinsun, prins Christian Victor (wat 'n roemryke militêre loopbaan gehad en op Roberts se persoonlike staf gedien het), aan ingewandskoors gesterf het.⁶⁰

Aanvanklik sou Roberts onmiddellik nadat hy die opperbevel aan Kitchener oorhandig het, na Engeland vertrek het, maar 'n val van sy perd en die ernstige siekte van sy dogter Aileen (wat byna aan ingewandskoors dood is) het sy vertrek tot 11 Desember vertraag. Die dag voor sy vertrek het Roberts in 'n toespraak in Kaapstad onder meer sy dank uitgespreek teenoor al die soldate wat die sukses tot in daardie stadium moontlik gemaak het, insluitende vrywilligers uit Brittanje en die kolonies en dominiums.⁶¹ Die relatiewe rustigheid in die oorlogsgebied die vorige paar weke was egter die stilte voor die storm: Roberts was nog ter see onderweg terug na Engeland, toe die Boere te Nooitgedacht by die Magaliesberg toegeslaan het (13 Desember 1900)⁶² en in die nag van 15 tot 16 Desember het talle Boerekommando's die Kaapkolonie binnegeval⁶³ en sodoende die oorlog geografies laat

⁵⁷ BL MS Room, Lansdowne Papers, L(5)44: Bigge-Roberts, 18 Augustus 1900 (brief); RA, VIC/P12/58: Roberts-Victoria, 21 Augustus 1900 (brief); James, pp. 314-5.

⁵⁸ Pakenham, p. 448.

⁵⁹ RA, VIC/P14/10: Roberts-Victoria, 4 Oktober 1900 (brief).

⁶⁰ RA, VIC/P14/55: Roberts-Victoria, 1 November 1900 (brief).

⁶¹ NAM, Roberts Papers, 7101-23-126-3: Reply [speech by Roberts] to the addresses presented by the people of Capetown and the mayor and councillors of that city, 10th December 1900.

⁶² Amery (red.), 5, pp. 99-108; MH Grant, *History of the war in South Africa 1899-1902* 4 (Londen, 1910), pp. 11-21.

⁶³ Wat betref die Boere se hernieude invalle in die Kaap, kyk bv. A de Wet et al., *Die Buren in der Kapkolonie im Kritege mit England* (Munich, s.a.), pp. 87-95; N Gomm, "Commandant PH Kritzinger in the Cape, December 1900-December 1901", *Krygshistoriese Tydskrif* 1(7),

eskaleer. Kitchener sou méér as net polisie- en opruimingswerk moes doen ten einde die oorlog te beëindig.

7. ROBERTS AS OPPERBEVELHEBBER BY DIE WAR OFFICE

Roberts was bitter teleurgesteld dat hy nie die Boere geheel en al kon verslaan nie, maar het dit as sy plig beskou om vanaf die begin van 1901 sy verantwoordelikhede as opperbevelhebber by die War Office in Londen na te kom.⁶⁴ Hy was egter van plan om betrokke te bly by die gebeure in Suid-Afrika: "(M)y interest in South Africa will not cease when I leave these shores. I shall watch with the utmost eagerness the settlement of the country, its development, and its unification [...]"⁶⁵

Roberts het op 2 Januarie 1901 onder groot openbare belangstelling aan boord van die hospitaalskip *Canada* te Cowes op die Isle of Wight aangekom. Hy is dadelik na Osborne om koningin Victoria te sien (sy is minder as drie weke later oorlede) en die volgende dag het 'n helde-ontvangs hom in Londen te beurt geval: oral het groot skares hom toegejuig en 14 000 soldate het die straatbelyning gevorm. 'n Graafskap is aan hom toegeken, hy het 'n Knight of the Garter geword, en die Britse parlement het £100 000 aan hom gegee uit erkenning vir sy dienste.⁶⁶

By die War Office, waar Roberts vir Wolseley as opperbevelhebber van die Britse Leër opgevolg het, moes hy uiteraard in die eerste plek aandag skenk aan die dag-tot-dag-administrasie van die Leër, maar aangesien 'n groot deel van dié Leër nog voltyds by die oorlog in Suid-Afrika betrokke was, was Roberts steeds ampshalwe by die stryd gemoeid. Ook op 'n persoonlike vlak het hy by die Anglo-Boereoorlog betrokke gebly, want hy het feitlik elke week 'n brief aan Kitchener geskryf (en elke week 'n brief van Kitchener ontvang) waarin gebeure in die oorloggebied in besonderhede bespreek is. Later was daar ook die weeklikse briewe aan en van Ian Hamilton,⁶⁷ om maar net twee van die stelle korrespondensie te noem wat bewaar gebly het.

Roberts het voortgegaan om die Boere se wil om voort te veg, te onderskat soos byvoorbeeld blyk uit sy kommentaar op die mislukte Middelburg-vredesamesprekings van Februarie-Maart 1901.⁶⁸ Roberts het vervolgens vir Kitchener aangemoedig om

Desember 1970, pp. 30-2; J Meintjes, *Sword in the sand: the life and death of Gideon Scheepers* (Kaapstad, 1969), p. 101 et seq.

⁶⁴ NAM, Roberts Papers, 7101-23-126-3: Speech by Lord Roberts, Cowes, 2 Januarie 1901.

⁶⁵ NAM, Roberts Papers, 7101-23-126-3: Reply [speech by Roberts] to the addresses presented by the people of Capetown and the mayor and councillors of that city, 10th December 1900.

⁶⁶ James, pp. 369-71; Forrest, pp. 324-6.

⁶⁷ Kyk bv. die Roberts Papers by die NAM en die Ian Hamilton Papers by die Liddell Hart Centre for Military Archives (King's College, University of London).

⁶⁸ NAM, Roberts Papers, 7101-23-122-1-22: Roberts-Kitchener, 9 Maart 1901 (brief).

'n omvangryke anti-guerrillastrategie van stapel te stuur. Soms het hy Kitchener direk van raad (gevraagd en ongevraagd) bedien, maar soms ook indirek, deur aan mnr. William St. John Fremantle Brodrick (Lansdowne se opvolger as minister van Oorlog, 1900-1903) idees deur te gee, wel wetende dat Kitchener en Brodrick ook elke week 'n brief aan mekaar geskryf het.⁶⁹

Uit bogenoemde korrespondensieversamelings is dit duidelik dat Roberts tot aan die einde van die oorlog gebeurde in Suid-Afrika met groot erns en belangstelling gevolg het. Hy het nie gehuiwer om sy opinie reguit uit te spreek nie en deur middel van sy private briewe en amptelike telegramme het hy steeds invloed op die gebeurde in die oorlogsgebied uitgeoefen. Wanneer dit uit Kitchener se briewe duidelik was dat hy wanhopig geword het omtrent die suksesvolle afloop van die stryd, het Roberts hom moed ingepraat, en by meer as een geleentheid het hy dit nodig geag om Kitchener vriendelik en diplomaties te waarsku dat hy meer geduld aan die dag moes lê terwyl hy die positiewe resultate van sy teen-guerrillaoptrede afgewag het.⁷⁰ Roberts het immers self die frustrasies van anti-guerrillaoorlogvoering ervaar, hoewel nie op dieselfde skaal as Kitchener nie - wat moes worstel met die gevolge van Roberts se mislukte teen-guerrillastrategie.

In die loop van die laaste maande van die oorlog het Roberts ook - soos vroeër - van tyd tot tyd met lord Milner gekorrespondeer en hom aangemoedig wat betref die belangrike taak van heropbou en konsolidasie in Suid-Afrika.⁷¹

8. SLOTPERSPEKTIEF

Tot aan die einde van die Buller-fase van die Anglo-Boereoorlog het die Britte (sonder sukses) 'n direkte konvensionele strategie geïmplementeer. Roberts het besluit om eerder 'n indirekte (hoewel steeds konvensionele) strategie teen die Boere te gebruik. Soos hierbo aangedui, het Roberts dié strategie aanvanklik met groot vrug geïmplementeer, maar die feit dat hy verplig was om sowat sewe weke in Bloemfontein te vertoef, het sy strategiese momentum aan bande gelê en die Boere die geleentheid gebied om tot guerrillaoorlogvoering oor te gaan. Hoewel Roberts vervolgens vinnig al langs die hoofspoorlyn na Pretoria opgeruk en Pretoria sonder weerstand beset het, het hy in gebreke gebly om die Boere in die loop van Mei 1900 op groot skaal tot slag te bring en behoorlik te velde te verslaan - iets wat egter ook eerder aan die Boere se krygsvernuif as aan 'n mislukking aan die kant van Roberts toegeskryf kan word.

⁶⁹ Kyk bv. NAM, Roberts Papers, 7101-23-122-1-77: Roberts-Brodrick, 2 Junie 1901 (brief) en die Kitchener Papers en St. John Brodrick Papers by die Public Record Office (Kew).

⁷⁰ Kyk bv. NAM, Roberts Papers, 7101-23-122-1: Roberts-Kitchener, 29 Junie 1901 (brief).

⁷¹ Kyk bv. NAM, Roberts Papers, 7101-23-122-1: Roberts-Milner, 4 Augustus 1901 (brief).

Nadat Roberts Pretoria beset het, het sy strategie momentum verloor. Dit was asof die Britte in die oomblik van hul oorwinning ten minste tydelik die militêre en strategiese inisiatief verloor het. Roberts het nie dadelik die gevare verbonde aan guerrillaoorlog ingesien nie. Met verloop van tyd was hy genoodsaak om met 'n beleid van verskroeiende aarde te begin, iets wat Kitchener later moes uitbrei en meer hardvogtig toegepas het, in 'n desperate poging om die stryd teen die wye oop ruimtes van die oorlogsgebied en die vinnig-bewegende Boerekommando's te wen. Deur te konvensioneel te dink en op die besetting van die Boere se hoofstede eerder as op die vernietiging van hul kommando's te konsentreer, het Roberts 'n ernstige strategiese mistasting begaan. Pakenham beweer tereg dat Roberts nóg 'n gek nóg 'n genie was, maar 'n suksesvolle generaal met taktiese (en 'n mens sou kon byvoeg 'n mate van strategiese) en diplomatieke vaardighede, asook bepaalde gebreke in sy mondering.⁷²

Buller het die grondslag vir 'n uitgerekte oorlog in Suid-Afrika gelê, maar Roberts het verseker dat 'n guerrillastryd van (vir die Britte) ongekende omvang die Britse Leër se voorland geword het. Roberts was daarop bedag dat na afloop van die stryd Boer en Brit sou moes saamwerk in Suid-Afrika en wou daarom nie te hardhandig teenoor die Boere (in besonder die burgerlikes) optree nie. Die feit dat hy nie daarin geslaag het om in 'n kort (dog nie altyd vernietigende) veldtog die Boere te verslaan nie, het - ironies genoeg - op die langtermyn tot veel meer verwoesting, pyn, lyding en bitterheid aanleiding gegee en juis Boer-Brit-verhoudinge jare lank relatief gesproke vertroebel.

Militêr gesproke het Roberts wel die Boere veral by Paardeberg (en ook deur hul hoofstede te beset) 'n steierhou toegedien waarvan hulle nooit herstel het nie. Teen die tyd dat Roberts na Brittanje teruggekeer het, kon die Boere lankal nie meer die stryd wen nie en al hul operasies en invalle daarna het die oorlog bloot verleng - ironies genoeg ten koste van hul vrouens en kinders (hoewel die grondslag vir groter samehörigheid in Afrikanergeledere en vir 'n sterk Afrikaner-nasionalisme ook gelê is). Roberts het natuurlik oor veel meer soldate en krygsmiddele as Buller beskik en kon ook uit sy voorganger se vele foute leer. Roberts het verhinder dat grootskaalse invalle in Natal en die Kaapkolonie plaasvind, het die bestaande rebellie in Kaapland onderdruk en tydens sy opperbevelhebberskap het die meeste van die gevegsbedrywighede op republikeinse grondgebied plaasgevind. Deur egter die Boere se veggees, patriotisme en deursettingsvermoë te onderskat, het hy aan Kitchener 'n onbenydenswaardige taak nagelaat. Verder, waar die oorlog in Januarie 1900, toe Roberts in die Kaap aangekom het, nog die skyn van 'n witmansoorlog

⁷² Pakenham, p. 377.

gehad het, was dié illusie teen die einde van November 1900 reeds aan skerwe. In 'n desperate poging om die Boere aan bande te lê, is al hoe meer swart en bruin mense teen die Boere ingespan. Teen die einde van November 1900 was die Britse Leër in Suid-Afrika inderdaad net in beheer van die sogenaamde verowerde gebiede so ver as wat hul gewere en kanonne kon skiet. Roberts kon nie die Boere se wil om voort te veg, breek nie en sy grootste mislukking in Suid-Afrika was dat hy toegelaat het dat die konflik in 'n guerrillastryd ontaard het.

Roberts se administrasie van byvoorbeeld die vervoerstelsel en die mediese dienste was nie altyd na wense nie, wat duisende van sy soldate uitgeput, honger, dors en vatbaar vir siektes gemaak het - en tot die dood van duisende gelei het. Deur eers die OVS en daarna die Transvaal te annekseer vóórdat die gebiede ten volle aan Britse gesag onderwerp is, was vanuit 'n internasionale regs oogpunt verkeerd en het boonop 'n verkeerde indruk by sy regering en soldate geskep. Roberts (van Kandahar!) se persoonlike beeld was egter vanselfsprekend vir hom van meer belang as die volle waarheid of die welstand van sy soldate.

Deur met verloop van tyd (en aanvanklik skoorvoetend) teen-guerrillamaatreëls van stapel te stuur, het Roberts eintlik (onwetend?) erken dat sy aanvanklike strategie inisluk het. Roberts het die Boere tydens sy offensief (Februarie-Junie 1900) strategies uitoorlê, maar hy het hulle (behalwe by Paardeberg) nooit ten volle te velde takties verslaan nie. Die Boere se vele taktiese oorwinnings (op 'n klein skaal) kon nie op die lange duur die oorlog in hul guns beklink nie, maar hulle het tog daarin geslaag om Roberts se aanslae te oorleef en dus kon hulle selfs nadat hy vertrek het, nog vir 'n verdere agtien maande lank voortveg - hoewel hul vrouens en kinders dit al hoe meer moes ontgeld: alles onnodig, want teen 29 November 1900 was die Britse Leër veronderstel om reeds die Boere aan hul wil te onderwerp het. In die praktyk het die oorlog in Roberts se bevelstyd tot 'n regionale konflik met kenmerke van sowel 'n burgeroorlog as 'n totale oorlog gedegeneer.

Dit is onmoontlik om beslis te bepaal wat sou gebeur het indien Roberts nie die opperbevel aan Kitchener oorhandig het nie, maar dit bly 'n interessante vraag hoe hy sy eie "polisiewerk" verder sou hanteer het, soos ook die toenemende guerrilla-aktiwiteite (insluitende die invalle in die Kaapkolonie en hernieude rebellie), of die konsentrasiekampe vir wit en swart burgerlikes beter of slegter deur hom bestuur sou gewees het, of hy nog méér swart en bruin mense in 'n gewapende hoedanigheid teen die Boere sou ingespan het, of sy verhouding met die plaaslike politici en amptenare (in besonder Milner) beter sou gewees het, en hoedanig (en wanneer) die vredesonderhandelinge sou afgeloop het. Roberts was natuurlik ook baie gelukkig. Wat sou hy gedoen het indien die Boere vroeër en op veel groter skaal tot guerrilla-

oorlogvoering oorgegaan het en Natal en die Kaapkolonie reeds teen byvoorbeeld die middel van 1900 op kragdadige wyse ingeval het?

* * *

Met die oorlog in Suid-Afrika uiteindelik suksesvol in die Britte se guns beklink, kon Roberts voortaan al sy aandag aan die groter Britse Leër skenk. Sy termyn as opperbevelhebber by die War Office was egter nie besonder vrugbaar (of vreugdevol) nie. Hy het sonder sukses probeer om die Britse militêre stelsel te hervorm en op 8 Februarie 1904 is sy pos deur die regering van Arthur Balfour⁷³ afgeskaf. Hierna het Roberts 'n setel in die Committee of Imperial Defence aanvaar, maar hy het nie met die regering se sieninge in verband met verdedigingsbeleid saamgestem nie en op 7 November 1905 bedank. Vervolgens het hy die voorsitter van die National Service League geword, 'n organisasie wat hom vir die daarstel van 'n stelsel van nasionale diensplig vir tuisverdediging beywer het. Toe die Eerste Wêreldoorlog op 28 Julie 1914 uitbreek, is Roberts as die opperkolonel van die oorsese magte aangestel. Terwyl hy op 'n inspeksiebesoek aan Indiese soldate in Frankryk was, het hy siek geword en op 14 November 1914 te St. Omer gesterf.⁷⁴

"Bobs", soos Roberts liefderyk bekend gestaan het, die populêrste van al die generaals van die Victoriaanse era, lê begrawe in die kelderverdieping van die St. Paulkatedraal in Londen, op een graf na langs sy groot tydgenoot en opponent, lord Wolseley, en in dieselfde deel van die grafkelder waar ook lord Nelson sy laaste rusplek gevind het.

Frederick Sleigh Roberts was 'n merkwaardige, hoewel ook omstrede, militêre bevelvoerder. Sy blywende militêre (en deels ook administratiewe en selfs politieke) nalatenskap bestaan vandag nog in 'n mate in Indië, Ierland en Engeland - en ook, as gevolg van sy betrokkenheid by die Anglo-Boereoorlog, in Suid-Afrika. Sy suksesse en mislukkings tydens dié ingrypende konflik het inderdaad sowel direk as indirek 'n lang skaduwee oor die geskiedenis van twintigste-eeuse Suid-Afrika gegooi.

⁷³ Eerste minister, 1902-1905, en die man wat gehelp het om Roberts as opperbevelhebber na Suid-Afrika te stuur - kyk onderafdeling 2, *supra*.

⁷⁴ DNB 1912-1921, p. 469; SABW, 2, p. 617; James, pp. 371-491; Forrest, pp. 326-57.